

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ШУКАТКА МАР'ЯНА СТЕПАНІВНА

УДК 72:7.025.4:929.6(477.83) «XVI-XXI»

**ГЕРАЛЬДИЧНИЙ ДЕКОР В АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА КІНЦЯ XVI –
ПОЧАТКУ XXI СТ.**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

АВТОРЕФЕРАТ
Дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі архітектури та реставрації

Національного університету «Львівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор архітектури
Диба Юрій Романович,
доцент кафедри архітектури
та реставрації,
Національний університет
«Львівська політехніка»

Офіційні опоненти:

доктор архітектури
Михайлишин Ольга Леонідівна,
професор, завідувач кафедри архітектури та
середовищного дизайну,
Національний університет водного господарства та
природокористування

кандидат архітектури
Сільник Олександра Іванівна,
доцент кафедри архітектури та планування сільських
поселень,
Львівський національний аграрний університет

Захист відбудеться «30» листопада 2018 року о 13:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 при Національному університеті «Львівська політехніка» (за адресою: 79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 324а)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «30» жовтня 2018 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
к. арх., проф.

Г. П. Петришин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Архітектурний декор є невід'ємною складовою фасаду будівлі та її композиції. Він вимагає ретельного аналізу, адже естетика штучного середовища та окремих архітектурних форм є важливою частиною досліджень у галузі теорії архітектури, реставрації пам'яток архітектури. Вивчення декору належить до художніх проблем архітектури та розглядається в контексті взаємозв'язку архітектури і мистецтва.

Важливою складовою архітектурного декору є геральдичний декор, у якому поєднано елементи архітектурного оздоблення та геральдичні фігури, емблеми, вензели, гмерки тощо. Геральдичний декор доповнює архітектурний образ будівлі і є важливим елементом композиції. Такий вид декору є невід'ємною складовою візуальної історично-архітектурної ідентифікації в громадському просторі міста, що вказує статус установ, власників та фундаторів будівель. Геральдичний декор має додаткове семантичне навантаження та слугує певним маркером на фасаді будівлі, що відображає історію міста та держави, відтак його роль є суттєво важливішою, ніж звичайного архітектурного декору.

Наукова проблема полягає у тому, що існуючі знання та досвід вивчення архітектурних форм, стилів та стильових особливостей не спроможні дати необхідного розуміння ролі та місця геральдичного декору у відтворенні історичної автентики фасадів.

Актуальність дослідження полягає в тому що:

- геральдичний декор побіжно досліджувався лише в історичних працях, геральдиці, декоративному мистецтві і не розглядався як складова архітектури;
- тема геральдичного декору в архітектурі Львова ще не отримала належного висвітлення, тому виникає потреба у спеціальному дослідженні з систематизації та аналізу цього типу архітектурного оздоблення;
- практика використання геральдичного декору в архітектурі, визначення способів розміщення геральдичного декору в композиції фасадів будівель та його поєднання з архітектурним декором до сьогодні залишається не вивченою;
- дослідження геральдичного декору на фасадах будівель дає можливість вивчати історичні, стилістичні та художні особливості розвитку архітектури міста у зв'язку з конкретними іменами, фактами та датами;
- конкретний історичний зміст геральдичного декору втрачається внаслідок дії природних та антропогенних чинників, що призводить до втрати первісного вигляду складових елементів гербових композицій, знижує архітектурно-художню цінність фасадів та призводить до поступового зникнення такого виду декору в архітектурі;
- на сьогодні немає нормативних документів та практичних рекомендацій, які б регламентували процес реставрації, консервації та збереження геральдичного декору, оскільки його не відрізняють від звичайного фасадного архітектурно-ліпного декору, що призводить до нехтування його смисловим та семантичним навантаженням;
- використання геральдичного декору отримало сьогодні новий імпульс, оскільки багато осіб і організацій створюють свої герби та емблеми, якими декорують фасади будинків, тому важливим є визначення композиційних рішень та особливостей використання геральдичного декору в минулому.

Зв'язок роботи з науковими програмами: тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри архітектури та реставрації Національного університету «Львівська політехніка» – «Розвиток теорії і практики регенерації та реконструкції історичних містобудівних комплексів і реставрації архітектурних об'єктів та творів мистецтва» (державний реєстраційний номер: 0116U004111). Дисертація пов'язана з виконанням завдань, визначених у таких документах, як проект Львівської міської ради «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова», «Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр.», програма «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки».

Мета дослідження полягає у визначенні способів розміщення, компоновання та принципів застосування геральдичного декору в архітектурі Львова та розробці практичних рекомендацій щодо його реставрації та збереження.

Мета досягається шляхом послідовного вирішення наступних **завдань**:

1. Опрацювати літературу на тему застосування геральдичного декору в архітектурі та визначити перспективи власного дослідження.
2. Розробити методикау дослідження геральдичного декору в архітектурі.
3. Виконати інвентаризацію будівель Львова з геральдичним декором на фасадах і створити каталог інвентарних карт.
4. Визначити особливості використання геральдичного декору на будівлях різних типів та способи розміщення геральдичного декору в архітектурі.
5. Виконати класифікацію елементів геральдичного декору, визначити його види та основні схеми поєднання в геральдичні композиції.
6. Виявити стилістичні особливості геральдичного декору.
7. Сформулювати принципи застосування геральдичного декору в архітектурі.
8. Визначити стан збереження геральдичного декору в архітектурі міста та розробити рекомендації щодо реставрації і збереження геральдичного декору на фасадах будинків.

Об'єктом дослідження є геральдичний декор на будівлях Львова.

Предметом дослідження є архітектурна композиція фасадів з геральдичним декором, структура геральдичних композицій, їхнє смислове навантаження та стилістичні вирішення.

Часові межі дослідження охоплюють період кінця XVI - початку XXI ст. Нижня межа обумовлена часом виконання найдавніших збережених зразків геральдичного декору в архітектурі Львова, а верхня, що сягає сьогодення, - продовженням традиції використання в оздобленні будівель гербів.

Територіальні межі дослідження: сучасні адміністративні межі міста Львова.

Методи: дослідження ґрунтується на емпіричних, теоретичних та спеціальних методах. На їх основі сформована методика вивчення геральдичного декору в архітектурі. Використано методи спостереження, вибірки, опису, аналізу літератури, класифікації, типології, порівняння, стилістичного і композиційного аналізу та історичний метод. Серед спеціальних методів дослідження використано методи фіксації, морфологічного аналізу та реставрації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

У дисертації *вперше*:

- геральдичний декор розглянуто в якості об'єкта архітектурознавчого дослідження;
- виконано інвентаризацію геральдичного декору та створено каталог зі 120 інвентарних карт будівель Львова, що оздоблені геральдичним декором;
- визначено способи розміщення на фасадах будівель геральдичного декору та його архітектурно-композиційні особливості;
- розроблено класифікацію елементів геральдичної композиції та їх поєднання з архітектурним декором.

Вдосконалено:

- принципи застосування геральдичного декору в архітектурі;
- рекомендації зі збереження та реставрації архітектурного декору, включно з геральдичними композиціями.

Отримали подальший розвиток:

- методика дослідження геральдичного декору в архітектурі;
- тенденції дослідження геральдичного декору;
- типологічна характеристика будівель з геральдичним декором.

Практичне значення

Узагальнені матеріали натурних досліджень 120 будівель Львова та каталог інвентарних карт можуть бути базою для подальшого вивчення архітектурного декору. Результати дослідження можуть бути використані у пам'яткоохоронній діяльності та реставраційній практиці, у системі історико-архітектурної освіти, у суміжних науках – історії та мистецтвознавстві, краєзнавстві, музейній справі. Також дане дослідження може бути використане в реставраційній практиці архітектурного декору, оскільки обґрунтовано важливе значення гербів та геральдичного декору в архітектурі.

Апробація результатів роботи. Результати проведених досліджень були представлені на VII Міжнародній конференції молодих науковців «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (Львів, 2015 р.) із доповідями на теми: «Герби у декоративному оздобленні замків Західної України» та «Застосування термодинаміки для вивчення взаємодії компонентів повітря сучасних міст з вапняком». На VIII Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (Львів, 2016 р.) із доповіддю на тему: «Геральдичний декор в оздобленні замків та палаців Центральної України». На IX Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (Львів, 2017 р.) із доповіддю на тему: «Геральдичний декор в замковій архітектурі Європи». На XXVIII науковій сесії Наукового Товариства імені Т. Шевченка (Львів, 24 березня 2017 р.) на тему «Геральдичні композиції із зображенням герба Львова в оздобленні фасадів будівель міста». На XXIX науковій сесії Наукового Товариства імені Т. Шевченка (Львів, 28-29 березня 2018 р.) на тему «Способи розміщення геральдичного декору на фасадах будівель міста Львова». Результати впроваджені у виконанні таких робіт: «Реставраційний звіт про науково-дослідні роботи скульптури Венеційського лева на пл. Ринок 14», «Реставраційний ремонт фасадів та покрівлі житлового будинку за адресою А. Куїнджі 35 у м. Маріуполь (пам'ятка архітектури місцевого значення)».

Публікації: основні результати дисертації опубліковані у 11 публікаціях, з них - 4 статті у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3, 4]; 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави [5], згідно міжнародного стандарту e-ISSN 2391-7725 | ISSN 1895-3247 та внесеного до науково метричних баз даних й індексованого у: ARIANTA, VazTech, BAZY BN, CEON, ICI Journals Master List, PBN; 4 у інших періодичних виданнях України [6, 7, 8, 9]; 2 тези доповідей [10, 11]. У публікації, написаній у співавторстві із д. арх. доц. Ю. Р. Дибюю, [1, с. 176-178] особистий внесок здобувача полягає у виконанні дослідження герба Львова поч. XVII ст. Також у співавторстві із д. х. н., проф. В. А. Волошинцем [6, с. 56-58] виконано аналіз впливу компонентів повітря сучасних міст з вапняком.

Структура та обсяг роботи. Текстова частина дисертації складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг дисертації 309 сторінок, з яких: 125 сторінок основного тексту, 12 сторінок списку використаних джерел зі 148 позицій, а також 157 сторінок додатків.

ЗМІСТ РОБОТИ

У розділі 1. **«ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ»** охарактеризовано стан вивчення геральдичного декору в Україні, Європі, зокрема у Львові, та визначено прогалини у вивченні даної теми.

У підрозділі 1.1 *«Аналіз закордонних праць та практика застосування геральдичного декору в архітектурі Європи»* праці, присвячені дослідженню геральдичного декору, розділено на три групи. До першої групи відносяться публікації з історії архітектури, у них описано причини виникнення геральдичного декору та розповсюдження в побуті, мистецтві і, в свою чергу, в архітектурі (О. Расін, А. Betlej, F. Meyer). Другу групу праць присвячено геральдичному декору в архітектурі, у них окреслено основні архітектурні тенденції та приклади використання гербів (М. Попович, J. Lehman, S. Woodbridge, K. Greaves, M. Walczak). До третьої групи відносяться публікації, в яких досліджувалась геральдика, у них проаналізовано історію виникнення та поширення розпізнавальних знаків, тамг та емблем, їх трансформації в герби та використання в якості геральдичного декору (Ю. Арсеньєв, Дж. Санті Мадзіні, Е. Яровая, S. Sleiter).

У підрозділі 1.2 *«Геральдичний декор у дослідженнях архітектури України»* проаналізовано праці українських науковців, присвячені гербам та геральдичному декору. На сьогоднішній день геральдичний декор в архітектурі України не є достатньо вивчений. Праці було розділено на три групи. До першої групи належать публікації, присвячені дослідженням геральдичного декору в архітектурі, у яких, як правило, описуються архітектурні об'єкти з геральдичним декором (Г. Осетрова, Д. Малаков, С. Оляніна, О. Торошкіна, О. Біляєва). У цих дослідженнях геральдичний декор не розглядається як складова архітектурної композиції фасаду, його розглядають як історичну складову, що повідомляє про власників будівлі. До другої і третьої груп відносяться праці, які присвячені історичному аспекту формування геральдичного декору та геральдиці і сфрагістиці, що дає інформацію для ідентифікації геральдичного декору в архітектурі. Це питання досліджували такі автори: А. Гречило, І. Сварник, Я. Дашкевич, Я. Іщенко, Н. Лобко, Ю. Савчук.

У підрозділі 1.3 «*Стан і перспективи вивчення геральдичного декору в архітектурі Львова*» проаналізовано публікації, які стосуються теми геральдичного декору у львівській архітектурі. Більшість з цих праць були оглядовими і не висвітлювали всі типи та різновиди гербів, які розміщені на львівських будівлях. Найбільш ранніми публікаціями на тему геральдики можна вважати праці В. Лозінського, А. Малецького, К. Соханевича, В. Віттига, Ф. Яворського. Однак вони не висвітлюють тему геральдичного декору в архітектурі, автори досліджували печатки та герби окремих міщан та історію окремих будівель.

Необхідно відзначити вагомість досліджень гербів Львова у роботах І. Крип'якевича, Я. Дашкевича, І. Сварника та А. Гречила. Безпосередньо вивчення геральдичного декору в архітектурі Львова займались О. Падовська, М. Паюк, Т. Завадовський. У цих дослідженнях проаналізовано та ідентифіковано шляхетські герби, які розміщені на будівлях Львова, але не проведено комплексних архітектурних досліджень геральдичного декору. Проблему вивчення та збереження такого виду оздоблення порушував Р. Серцелевич, який у своїй статті вперше вводить термін «геральдичний декор». Його наявність на каплицях Личаківського цвинтаря відзначала і Х. Харчук. Дослідженням архітектурного декору на будівлях Львова та його семантики займались С. Лінда, Т. Казанцева, О. Білінська.

Отже, аналіз літератури засвідчив, що немає окремої комплексної праці, яка спеціально була б присвячена використанню геральдичного декору в архітектурі.

У підрозділі 1.4 «*Законодавча та нормативна база дослідження*» вказано нормативно-правові акти, які регламентують процеси збереження та реставрації архітектури міста й архітектурного декору.

В Україні охорона пам'яток регламентована такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про охорону культурної спадщини» (від 2000 р.), Закон України «Про охорону археологічної спадщини» (від 2004 р.), ДБН В.3.2-1-2004 «Реставрація, консервація та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини», ДБН Д.2.5-12-2001 «Ресурсні елементні кошторисні норми на реставраційно-відновлювальні роботи. Збірник 12. Реставрація і відтворення архітектурно-ліпного декору», ДБН А.2.2-6-2008 «Склад, порядок розроблення, погодження і затвердження науково-проектної документації для реставрації об'єктів нерухомої культурної спадщини».

Важливими джерелами визначення принципів і рекомендацій для реставрації та збереження архітектурного декору є міжнародні конвенції та хартії: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 1972 р.), Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 1985 р.), Рекомендація з охорони на національному рівні культурної та природної спадщини (Париж, 1972 р.), Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеційська хартія, 1964 р.), Міжнародна хартія з охорони археологічної спадщини (Лозаннська хартія 1990 р.). У них наведено основні положення охорони культурної спадщини на національному рівні.

На сьогодні нормативні документи, які стосуються реконструкції та реставрації фасадів та архітектурно-ліпного декору, не враховують геральдичний декор як окремий елемент оздоблення. Чинні нормативи мають узагальнений характер, у них не враховано естетичні та історико-культурні особливості цього типу оздоблення.

Тому потребують розроблення детальних рекомендацій з методики реставрацій та відтворення втраченого геральдичного декору.

У розділі 2 **«МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ДЕКОРУ»** розглянуто три рівні дослідження: емпіричний, теоретичний та спеціальний. Обґрунтовано послідовність застосування прийомів і методів.

У підрозділі 2.1 *«Емпіричні методи дослідження геральдичного декору»* описано методи, за допомогою яких виконувались практичні камеральні дослідження. Методом спостереження проведено розвідку в архітектурі Львова та локалізовано об'єкти з геральдичним декором. Обстежено композиційні особливості фасаду і геральдичного декору та стан збереження.

Методом вибірки обрано 120 об'єктів з геральдичним декором. Вибір здійснено за критеріями цілеспрямованої вибірки, в основі якої об'єкти описуються за найбільш значущими ознаками, такими як: історичне значення, стилістика, тип будівлі, вид герба.

Методом опису проведено інвентаризацію будівель з геральдичним декором. Створено каталог інвентарних карт, у яких адаптовано інформацію про автора, роки побудови, власника будівлі, стилем, описом композиції фасаду, а також з описом та назвою герба, що зображений на фасаді. Використана методика дозволила виявити, каталогізувати та систематизувати чисельні приклади застосування геральдичного декору в м. Львові.

У підрозділі 2.2 *«Теоретичні та спеціальні методи дослідження геральдичного декору»* описано методи, які були використані для дослідження геральдичного декору в архітектурі Львова.

У результаті застосування теоретичних методів проведено аналіз літературних джерел. З літератури, іконографії, опублікованих та неопублікованих матеріалів виділено праці про розвиток геральдичного декору в архітектурі Європи, України та Львова. Опрацьовані матеріали розділено на три групи: перша - це публікації, у яких описується історія архітектури і згадується геральдичний декор, друга – дослідження геральдичного декору в архітектурі, третя - геральдика.

Історичний метод дав змогу дослідити виникнення, формування та розвиток геральдичного декору та виявити прогалини у вивченні даної теми.

Аналіз сприяв поділу геральдичного декору на частини для вивчення його композиційних складових елементів та стилістичних особливостей.

За допомогою методу класифікації встановлено основні схеми архітектурно-композиційного вирішення геральдичного декору на фасаді. Також цим методом визначено види геральдичного декору: з державною, з міською, з корпоративною, з церковною та з особовою символіками.

Методом типології визначено архітектурні типи будівель, що оздоблювались геральдичним декором, та окреслено залежність між типом герба та видом будівлі, на яку він був поміщений.

За допомогою методу порівняння було зроблено висновки про подібність чи відмінність геральдичного декору та знаходження спільних рис. Порівняння використовувалось на усіх етапах дослідження геральдичного декору в архітектурі.

До спеціальних методів дослідження відноситься фіксація, морфологічний аналіз, методи реставрації геральдичного декору. Методом фіксації проведено поетапну

фотофіксацію будівель та геральдичного декору. За допомогою методів реставрації сформульовано рекомендації щодо реставрації зразків геральдичного декору, виконаного з природного та штучного каменю.

У розділі 3. «ЗРАЗКИ, ВИДИ ТА СПОСОБИ РОЗМІЩЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ДЕКОРУ В АРХІТЕКТУРІ ЛЬВОВА» досліджено збережені та втрачені приклади геральдичного декору, основні типи будівель та види гербів, якими вони декорувались, визначено способи розміщення геральдичного декору на фасаді.

У підрозділі 3.1 «Збережені та втрачені зразки геральдичного декору в архітектурі Львова» на основі натурних досліджень та іконографічного матеріалу досліджено фасади будинків, які оздоблені геральдичним декором, та будівлі, на яких герби було демонтовано чи замінено. Найбільше зразків геральдичного декору зосереджено в Галицькому районі, в якому розміщений ансамбль історичного центру Львова - 89 будівель, це обумовлено наявністю великої кількості архітектурних пам'яток, сакральних та адміністративних споруд. Геральдичний декор виявлено також у Личаківському районі – 14 будівель, Франківському – 8, Шевченківському – 5, Сихівському – 2 та Залізничному – 1. Виявлено вісім будівель, на яких втрачено або замінено геральдичний декор на сучасні герби. Найчастіше знищували геральдичний декор, що зображав герби держав, під владою яких колись був Львів. На сьогоднішній день відслідкувати такий геральдичний декор можна лише за старими архівними фотографіями. Під час досліджень було створено каталог із 120 інвентарних карт будівель, які оздоблені геральдичним декором.

У підрозділі 3.2 «Види геральдичного декору та особливості використання геральдичного декору на різних типах будівель» об'єкти з геральдичним декором було розділено за функціональним призначенням, на основі класифікації будівель і споруд. Такий поділ дозволив визначити основні типи будівель, що декорували гербами, та встановити залежність між типом будівлі та видом геральдичного декору.

Геральдичний декор виявлено на громадських будівлях установ: охорони здоров'я, фізичної культури і соціального забезпечення, освіти, культури, установах організації та управління, громадських партійних добровільних неурядових організацій, комунального господарства, транспорту та засобів зв'язку, установах для культурної та релігійної діяльності. У громадських будівлях переважає геральдичний декор з державною, міською і корпоративною символікою. Геральдичний декор з державною символікою – відображає герб країни, у цю групу було також включено територіальні герби, які відображають символи територіальних одиниць. На будівлях Львова розміщено, як правило, герби України та герби держав, під владою яких колись перебував Львів: Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Радянського Союзу. Державний геральдичний декор розміщений переважно на будівлях організацій та управління, це давало можливість виділити їх на фоні рядової забудови та відзначити статус (вул. В. Винниченка 18, вул. В. Гнатюка 8). Геральдичний декор з міською символікою – відображає герб міста Львова. Значну частину міського геральдичного декору розміщено на будівлях шкіл (вул. М. Леонтовича 2, вул. Підвальна 6). Геральдичний декор з корпоративною символікою – відображає емблеми різних товариств, організацій та навчальних установ. Такий геральдичний декор поміщали

на фасади будинків, які займали ці організації, та виконував функцію реклами (пл. Ринок 37, вул. С. Бандери 14). На сакральних будівлях, як правило, розміщений геральдичний декор з церковною символікою. Він зображає емблеми чернечих орденів та герби церковних ієрархів (пл. Св. Юра 5, пл. Музейна 1).

Геральдичний декор виявлено на будівлях: індивідуальних житлових (кам'яниці); палацах; віллах; прибуткових будинках. На житлових будинках розмішують геральдичний декор з особовою символікою, що відображає герби, які належать певній сім'ї чи роду. Його основною функцією було донести інформацію про господаря житла (вул. М. Коперника 15, вул. Пекарська 50). До цього виду геральдичного декору можна віднести вензелі. Вензель – це поєднання в одне зображення початкових букв імені і прізвища будь-якої особи.

В оборонних спорудах міста геральдичний декор використовувався на давніх арсеналах, військових казармах, хвіртках і брамах міського муру. На цих будівлях розміщено геральдичний декор з міською та особовою символікою.

У підрозділі 3.3 «Способи розміщення геральдичного декору в архітектурі» в результаті натурних досліджень будівель з геральдичним декором, описано вісім таких способів розміщення геральдичного декору на фасадах. (Таблиця 1)

I спосіб – увінчення фронтонів, аттиків, портиків, щипців (пл. Ринок 1, 10, вул. В. Винниченка 14-16, вул. Лесі Українки 1, пр. Свободи 28).

II спосіб - розміщення на пряслі стіни. Будівлі з геральдичним декором на пряслі стіни можна розділити на групи: 1) геральдичний декор, розміщений на пряслі стіни без обрамування (вул. Сербська 11, вул. Староєврейська 28, 36, вул. Ф. Коллеси 14). 2) геральдичний декор, розміщений на пряслі стіни в ніші або обрамуванні (вул. Театральна 15, вул. І. Франка 2).

III спосіб - розміщення над входом будівлі (пл. Ринок 4, 14, вул. Театральна 11, вул. І. Федорова 9). Розташування геральдичного декору над входом розділено на п'ять груп: 1) над порталом; 2) на замковому камені; 3) поєднання з прямим сандриком portalу; 4) поєднання з трикутним сандриком; 5) поєднання з півциркульним сандриком.

IV спосіб – розміщення в оздобленні вікна (вул. І. Горбачевського 18, вул. І. Франка 65, вул. Зелена 2). Визначено чотири групи поєднання геральдичного декору з віконним обрамленням: 1) над обрамленням; 2) під віконним обрамленням, 3) поєднанням з прямим сандриком; 4) поєднання з фігурним сандриком.

V спосіб – розміщення в металевому огороженні балконів (пл. Ринок 8, пл. Ринок 43).

VI спосіб - оздоблення колони чи пілястри (вул. Пекарська 50, вул. Руська 20).

VII спосіб – оздоблення вежі (вул. М. Драгоманова 42).

VIII спосіб – розміщення в скульптурному опорядженні фасаду (пл. Ринок 6, 23).

Розташування геральдичного декору як елемента фасаду підпорядковане засобам архітектурної композиції: симетрії, асиметрії, ритму та пропорціям. Найпоширенішим є симетричне розміщення, у якому геральдичний розташовується на осі або симетрично відносно осі. Асиметричне розміщення використовується у будинках зі складною функціональною схемою, де симетрична композиція важко здійсненна. У ритмічному розташуванні на фасаді для геральдичного декору характерне повторення. Пропорції у декоруванні фасаду гербами теж відіграють

важливу роль. Пропорційне розміщення підпорядковане системі золотого січення та вписаних квадратів. (Таблиця 2)

Описані способи розміщення доводять важливе значення геральдичного декору в опорядженні фасадів. Геральдичний декор бере участь у розкритті змісту архітектурного образу і пов'язаний з функціональним значенням будівлі.

У розділі **4. «КЛАСИФІКАЦІЯ ГЕРАЛЬДИЧНИХ КОМПОЗИЦІЙ, СТИЛІСТИКА ТА ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ДЕКОРУ НА ФАСАДАХ БУДІВЕЛЬ»** описано схеми формування геральдичної композиції на фасаді, проаналізовано стилістичні особливості та сформульовано принципи застосування геральдичного декору в архітектурі.

У підрозділі 4.1. «Класифікація елементів геральдичного декору та їхнє поєднання в геральдичні композиції» визначено схеми поєднання елементів герба та архітектурних елементів в геральдичну композицію. Архітектурними елементами є рослинний та скульптурний декор, різноманітні профільовані обрамування, архітектурні обломи та деталі. До геральдичних елементів відносяться геральдична фігура, щит, мантия, корона, шолом, щитотримачі, девіз та постамент. Така класифікація елементів геральдичного декору дає підстави для формування десяти схем поєднання в геральдичні композиції:

1. Геральдична фігура розміщена без щита на пряслі стіни (пл. Музейна 1, пл. Ринок 14);

2. Геральдична фігура розміщена в декоративному обрамуванні чи в поєднанні з архітектурними деталями (пл. Катедральна 1, пр. Т. Шевченка 23);

3. Геральдична фігура розміщена на круглому щиті, або геральдичний щит вписаний у круглий диск чи вінок (вул. Сербська 13, пл. Ринок 1);

4. Геральдична фігура розміщена на щиті без декору (вул. Вірменська 7, вул. Підвальна 6);

5. Геральдична фігура розміщена на щиті, який увінчаний короною чи шоломом (вул. Пекарська 50, вул. Лисенка 12);

6. Геральдична фігура або щит розміщені на мантиї та увінчані митрою (вул. Пекарська 14, пл. Св. Юра 5);

7. Геральдична фігура розміщена на щиті, який оздоблений рослинним декором (вул. Університетська 1, вул. Горбачевського 18);

8. Геральдична фігура розміщена на щиті, який оздоблений рослинним декором та увінчаний короною чи шоломом (вул. Снопківська 47, вул. Глібова 12);

9. Геральдична фігура розміщена на картуші, який тримають щитотримачі. Щитотримачами слугують скульптури, які є архітектурним декором (пл. Двірцева 1, пр. Свободи 28);

10. Геральдична фігура розміщена на картуші, який увінчаний короною, картуш тримають геральдичні щитотримачі (вул. Генерала Чупринки 70, вул. Січових Стрільців 2). (Таблиця 3)

У підрозділі 4.2. «Стилістичні особливості геральдичного декору в архітектурі Львова» здійснено стилістичний аналіз геральдичного декору на фасадах будівель. Використання геральдичних композицій як елементу декору будівлі залежить від стилю, який домінував у той чи інший період в архітектурі Львова. Стиль

геральдичного декору визначено за архітектурними елементами, орнаментами та характерними деталями.

Геральдичний декор у львівському ренесансі має здебільшого листяний орнамент, часто використовували листя лавру, аканту та розетки троянди. Характерним для цього періоду є те, що геральдичним декором переважно прикрашали замкові камені і прясла стін. До прикладів ренесансного геральдичного декору відносяться кам'яні леви XVI ст. з гербами львівських патриціїв, що були розміщені на вежі старої ратуші та знаки емфітевзису XVII ст. (вул. Староєврейській, 28, 36).

В архітектурі бароко геральдичний декор найчастіше використовується на сакральних спорудах у вигляді емблем чернечих орденів або гербів церковних ієрархів (пл. Музейна 1, вул. Театральна 13). Геральдичний декор цього періоду декорується завитками волют, геральдичні щити часто зображали як сувій паперу. У стилі рококо геральдичний щит трансформується в асиметричний рокайль.

Геральдичний декор класицизму характерний симетричними композиціями, геральдичні щити цього періоду мають прямокутну форму з вигнутими лініями і гострим вістряем, що виступає в середній нижній частині (пл. Ринок 1, вул. Лисенка 13).

Прикладів геральдичного декору періоду історизму у львівській архітектурі збереглося найбільше. Стилїстика геральдичного декору наслідувала прийоми неороманського стилю, неоготики, неоренесансу та необароко. У неороманському та неоготичному стилях геральдичні композиції розміщені на чотирикутних щитах з гострим завершенням знизу, переважно без рослинного декору. У неоренесансі та необароко геральдичний декор має пишне оздоблення рослинним орнаментом або поєднаний зі скульптурними групами. Геральдичні щити були овальної форми у вигляді картушів із завитками та волютами. Для цього періоду також стало характерним використання в геральдичних композиціях вензелів.

При оздобленні фасадів львівської сецесії геральдичний декор поєднували з стилізованими рослинами: листям каштану, квітами ромашки та соняшника.

У період арт-деко архітектурний декор на фасадах будівель значно спрощується, геральдичні композиції стають головними акцентами на фасадах, вони оздоблені стилізованим рослинним декором, який позбавлений натуралістичності.

Геральдичний декор у стилі функціоналізму відзначався спрощеними геометричними формами без пишного декорування, як правило, це був єдиний ліпний декор, який був на фасаді будівлі.

В архітектурі соціалістичного реалізму декоративним елементом стали рельєфи на віконних обрамленнях та дверних порталах. У цих рельєфах поєднувались геральдичні композиції з радянською символікою та рослинним декором.

Після проголошення Незалежності на фасадах будівель Львова радянську символіку почали змінювати на сучасні герби України та Львова. Для геральдичного декору цього періоду характерне поєднання об'ємного рослинного декору з геральдичними елементами. Також характерним для цього періоду є створення нових гербів, які власники розміщують на фасади своїх будинків.

У підрозділі 4.3 «*Принципи застосування геральдичного декору*» на основі проведеного дослідження геральдичного декору в архітектурі Львова було визначено принципи застосування геральдичного декору.

1. Принцип типологічної залежності. Показує залежність між видом геральдичного декору та типом будівлі, тобто на адміністративних будівлях розміщують геральдичний декор з державною, міською та корпоративною символікою, на сакральних спорудах – геральдичний декор з церковною символікою, на житлових будівлях – геральдичний декор з особовою символікою.

2. Принцип композиційної єдності. Геральдичний декор в композиції фасаду будівлі здебільшого виступає як частина цілого. Композиція фасаду постає як система зв'язків, що об'єднує всі компоненти декорування у єдине ціле за формою та змістом.

3. Принцип акцентування. На підставі цього принципу геральдичний декор виступає домінантою. Геральдичний декор є центром у композиції фасаду, він розміщений на видному місці і розкриває художній зміст.

4. Принцип семантичної залежності. Геральдичний декор несе в собі певне смислове значення, він виражає, хто був власником будинку, яка організація була розміщена в цій будівлі. Архітектурні об'єкти є носіями семантичних значень, через декор він виражає певний символічний зміст.

5. Принцип єдності форми і змісту. Поєднання елементів геральдичного декору в єдине ціле. Геральдичний декор сприймається як неподільна цілісність і поєднує в собі архітектурні та геральдичні елементи.

6. Принцип стилістичної підпорядкованості. Художній стиль будівлі визначає стилістику геральдичного декору. Однак цей принцип не завжди відповідає дійсності, оскільки є багато прикладів перенесення геральдичного декору із зруйнованих будівель на нові та встановлення сучасного геральдичного декору.

Єдність цих принципів підтверджує важливе композиційне та семантичне значення геральдичного декору на фасаді будівлі.

У розділі **5. «РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЇ ГЕРАЛЬДИЧНОГО ДЕКОРУ В АРХІТЕКТУРІ»** описано стан збереження геральдичного декору в архітектурі та надано рекомендації для його реставрації та збереження.

У підрозділі 5.1 *«Стан збереження геральдичного декору в архітектурі міста»* визначено основні причини руйнування геральдичного декору та визначено стан збереження геральдичного декору в архітектурі Львова. Основними причинами руйнування є природні і антропогенні чинники. До природних відносяться температурні коливання, хімічні реакції з компонентами повітря, біопшкодження, заволоження. До антропогенних чинників належать такі як: неякісні ремонтні роботи, використання матеріалів непридатних для історичних будівель, утеплення зовнішніх фасадних стін, прокладання комунікаційних мереж, демонтаж геральдичного декору. Досліджено стан збереження геральдичного декору та класифіковано за оцінками: добре, задовільно, незадовільно.

У підрозділі 5.2 *«Рекомендації щодо реставрації геральдичного декору в архітектурі»* на прикладі реставрації: герба Львова XVII ст. знайденого під час археологічних розкопок пл. І. Підкови, Венеційського лева на пл. Ринок 14, та герба Любомирських на фасаді будинку на пл. Ринок 10, розроблено рекомендації щодо реставрації кам'яного геральдичного декору.

Реставрація геральдичного декору відрізняється від реставрації архітектурного декору тим, що геральдичний декор несе в собі семантичне значення, і неправильне відтворення геральдичної фігури, колористики, декоративних елементів може змінити вигляд і значення герба. Спочатку проводяться багатосторонні комплексні дослідження, попереднє ознайомлення з геральдичним декором, перше візуальне обстеження, виконуються схематичні обміри, проводиться ознайомлення з документацією. Наукові дослідження проводяться з метою отримання матеріалів про культурно-історичну і архітектурно-художню цінність пам'ятки, даних для обґрунтування рішень подальшого її збереження та реставрації. Виконується збір історичних даних у вигляді бібліографії та графічних матеріалів, також проводиться дослідження аналогів. Після проведення досліджень виконується розробка науково-проектної документації, а потім починають виконувати реставраційні роботи. Визначено такі етапи реставрації геральдичного декору виконаного з каменю:

1. Очищення від різноманітних забруднень. Очищення буває сухе, водне, парове та хімічне. Вид очищення вибирають у залежності від важкості забруднення та руйнування каменю.

2. Дослідження поліхромії. Проводиться, якщо в процесі очищення на камені виявлено залишки автентичного пофарбування. При дослідженнях поліхромії геральдичного декору варто також звернутись до гербівників, оскільки у них наводиться опис геральдичних кольорів, які мав той чи інший герб. Дослідження автентичного пофарбування дозволяє відтворити колористику геральдичного декору.

3. Відсолення. Видалення з каменю водорозчинних солей за допомогою компресів з дистильованої води та целюлози.

4. Біоцидна обробка. Проводиться для запобігання біологічного забруднення каменю. Для боротьби з біоруйнівниками та довготривалого біозахисту поверхні, рекомендується використовувати біоцидні композиції широкого спектру дії, які мають крім фунгіцидних, альгоцидні та інсектицидні властивості.

5. Зміцнення каменю. Виконується для запобігання подальшого руйнування матеріалу, камінь просочують розчинами, що заповнює пори каменю і зменшує проникнення вологи та бруду.

6. Склеювання. При значних пошкодженнях, в процесі яких геральдичний декор втрачає свою цілісність, проводиться склеювання елементів.

7. Доповнення та відтворення втрачених елементів. Виконуються з штучної пасти, що імітує матеріал, з якого виконаний геральдичний декор. Практика відтворення втрачених елементів полягає в прямому моделюванні втрачених частин в камені, або в формуванні їх з будь-якого штучного матеріалу. При доповненнях та відтворенні втрачених елементів необхідно використовувати гербівники для того, щоб точно передати форму і вигляд герба.

8. Тонування. Використовується, коли місця допастувань і відтворені втрачені елементи за своїм кольором значно відрізняються від оригіналу.

9. Гідрофобізація. Захист поверхні каменю від впливу вологи, солей та налипання бруду. Основною характеристикою гідрофобізації є те, що камінь зберігає свої паропроникні властивості.

Описана методика реставрації може бути використана як база для дослідження та реставрації геральдичного декору, виконаного з натурального та штучного каменю.

У підрозділі 5.3 «Перспективи дослідження та збереження геральдичного декору» описано можливості для подальшого дослідження, реставрації та використання геральдичного декору в архітектурі. Встановлено, що багато зразків геральдичного декору у Львові перебувають у незадовільному стані та потребують реставрації. Тому існують перспективи для реставраційних робіт у майбутньому. Додаткових досліджень та розроблення методики реставрації потребує геральдичний декор виконаний з металу, кераміки та в техніці мозаїки.

Грунтовних досліджень потребує геральдичний декор в інтер'єрі львівських будівель. У внутрішньому оздобленні збережено багато зразків декорування гербами ліпнини, скульптури, стінних розписів, вітражів (вул. Театральна 13, вул. М. Коперника 15, вул. Фредра 1).

Багато прикладів геральдичного декору є у внутрішньому оздобленні сакральних будівель та цвинтарях Львова, в скульптурному оздобленні міста, на різноманітних пам'ятниках, колонах, малих архітектурних формах.

Геральдика тісно була пов'язана з оборонною архітектурою. Тема використання геральдичних символів в оздобленні замків також ще не отримала належного дослідження. Вона є актуальною оскільки оборонна архітектура має свої архітектурно-композиційні особливості. Проблема полягає у тому, що більшість оборонних споруд перебувають у занедбаному стані, руйнуються не тільки самі будівлі, але і їх декор. Пропонується реалізувати ідею Р. Серцелевича про створення «Музею магістрату Львова», у якому мали б зберігатись кам'яні леви з старої ратуші з гербами на щитах, а також віднайдені та демонтовані старі герби. Така ідея є дуже доречною, оскільки реалізація даного задуму дала б змогу зібрати в одному місці весь геральдичний декор, виявлений у Львові. Створення такої збірки ознайомить громадськість ще з одним видом пам'яток та зможе продемонструвати традицію декорування будівель гербами та їх використання в архітектурному декорі.

Практика декорування фасадів геральдичним декором актуальна і сьогодні, тому існує необхідність подальшого дослідження формування композиційного вирішення геральдичного декору.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено науково-практичні завдання: виконано інвентаризацію будівель з геральдичним декором, визначено особливості використання геральдичного декору на будівлях різних типів та способи його розміщення на фасаді, розроблено схеми поєднання геральдичних та архітектурних елементів в геральдичну композицію, сформульовано рекомендації щодо реставрації геральдичного декору на фасадах будинків. В результаті проведених досліджень сформульовано такі висновки:

1. Опрацьовано літературу на тему застосування геральдичного декору в архітектурі. Аналіз літератури показав, що вивчення геральдичного декору досі мали епізодичний характер і спеціалізованого комплексного архітектурного дослідження ще не проведено. У роботі зібрано та систематизовано матеріали, що ілюструють використання геральдичного декору в архітектурі Європи, України і

Львова. Також розглянуто іконографічний матеріал, що містять інформацію про втрачений геральдичний декор. Було систематизовано наукові праці та виділено основні етапи формування геральдичного декору в архітектурі Європи та України. Досліджена законодавча та нормативна база, що регламентує процеси збереження та реставрації пам'яток архітектури. Проаналізовані наукові праці сформуvalи теоретичну базу дослідження, дали змогу прослідкувати генезу геральдичного декору в архітектурі та визначили коло завдань, які потрібно вирішити.

2. Для розв'язання поставлених завдань використано загальнонаукові методи та розроблено власну методику дослідження геральдичного декору в архітектурі. Серед емпіричних методів використано спостереження, вибірки, опису. Серед теоретичних методів використано такі: літературний аналіз, історичний метод, композиційний і стилістичний аналіз, класифікацію, типологію, порівняння. За допомогою спеціальних методів дослідження проведено фіксацію геральдичного декору та будівель, на яких він розміщений, проведено морфологічний аналіз та наведено методи реставрації кам'яного геральдичного декору. Розроблена в дисертації методика дозволила виявити основні закономірності розміщення геральдичного декору на фасадах будівель, визначити особливості його використання на різних типах будівель та визначити види та стан збереження геральдичного декору.

3. У процесі натурних досліджень локалізовано об'єкти з геральдичним декором, виконано фіксацію та інвентаризацію. Фіксацію геральдичного декору проведено для визначення вигляду, характеру деталей та стану збереження. Під час проведення інвентаризації сформовано каталог інвентарних карт будівель з геральдичним декором, встановлено існуючий стан, історичні дані, авторів, композиційні особливості. Проведена ідентифікація та опис герба, який зображено в геральдичному декорі. Результати інвентаризації є важливим джерелом для проведення дослідження геральдичного декору.

4. На основі класифікації будівель і споруд за функціональним призначенням визначено особливості використання геральдичного декору на будівлях різних типів. Виділено такі групи будівель: громадські, житлові та оборонні. На основі наукових досліджень гербів сформульовано види геральдичного декору з державною (територіальною), міською, корпоративною, церковною та особовою символікою. Визначено взаємозв'язок між типом будівлі та видом геральдичного декору. Визначено вісім способів розміщення геральдичного декору на фасадах будівель: I – увінчення фронтонів, аттиків, портиків, щипців; II – розміщення на пряслі стіни; III - розміщення над входом будівлі; IV - оздоблення вікна; V спосіб – розміщення в металевому огороженні балконів; VI - оздоблення колони чи пілястри; VII - оздоблення вежі; VIII - розміщення в скульптурному оздобленні будівлі. На основі засобів архітектурної композиції визначено: симетричне, асиметричне, ритмічне та пропорційне розташування геральдичного декору на фасаді. Перелічені вище способи підтверджують, що геральдичний декор є важливим елементом оздоблення фасаду, композиційно пов'язаний з будівлею і впливає на її образ.

5. Виконано класифікацію елементів геральдичного декору та визначено, що геральдичні композиції складаються з архітектурних та геральдичних елементів.

Архітектурними елементами є рослинні і скульптурні оздоблення, обрамування, архітектурні деталі. Геральдичні елементи - це геральдична фігура, щит, мантия, корона, шолом, щитотримачі, девіз та постамент. Визначено десять схем формування геральдичних композицій на основі поєднання архітектурних та геральдичних елементів. Досліджено стилістичні особливості геральдичного декору.

6. У результаті послідовного застосування методики дослідження геральдичного декору сформульовано принципи застосування геральдичного декору в архітектурі Львова. Принцип типологічної залежності полягає в тому, що тип будівлі визначає вид геральдичного декору. Принцип композиційної єдності характерний тим, що геральдичний декор у композиції фасаду виступає як частина цілого. Принцип акцентування базується на тому, що геральдичний декор є центром у композиції фасаду і виконує роль домінанти. Принцип семантичної залежності полягає в тому, що геральдичний декор несе в собі певне семантичне значення і виражає символічний зміст. Принцип єдності форми і змісту визначається поєднанням геральдичного декору в єдине ціле, і він сприймається як неподільна цілісність, а не як сума розрізнених елементів. Принцип стилістичної підпорядкованості базується на тому, що художній стиль будівлі визначає стилістику геральдичного декору.

7. Під час виконання практичних робіт по реставрації визначено основні причини та чинники руйнування геральдичного декору. Проведені натурні дослідження будівель виявили, що геральдичний декор на багатьох львівських фасадах зазнав руйнування, причинами якого є природні та антропогенні чинники. Під час обстеження визначено стан збереження геральдичного декору на фасадах будівель м. Львова. Дослідження стану збереження підтвердило необхідність фахової реставрації та рекомендацій для збереження геральдичного декору. Розроблено методику щодо реставрації геральдичного декору, і описано її етапи: очищення, дослідження поліхромії, відсолення, біоцидна обробка, зміцнення каменю, склеювання, доповнення та відтворення втрачених елементів, тонування, гідрофобізація.

8. На підставі проведених досліджень визначено перспективи дослідження та збереження геральдичного декору в архітектурі. Виявлено, що у Львові потребують реставрації численні зразки геральдичного декору. На сьогоднішній день геральдичний декор не досліджено в інтер'єрі будівель. Ґрунтовного вивчення також потребує геральдичний декор у меморіальній, сакральній архітектурі та малих архітектурних формах. Запропоновано створити «Музей магістрату Львова», де буде зберігатися демонтований геральдичний декор.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. **Дибя Ю. Р.** та **Цюпа М. С.**, 2015а. Герб Львова XVII століття: реставрація пам'ятки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, серія: Архітектура, 836, с. 176-179.

2. **Цюпа М. С.**, 2016а. Міські герби в оздобленні фасадів будівель міста Львова. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, серія: Архітектура, 856, с. 205-214.

3. **Цюпа М. С.**, 2017а. Геральдичний декор та емблеми на сакральних спорудах Львова. *Архітектурний вісник КНУБА*, 13, с. 110 – 119.

4. **Цюпа М. С.**, 2017б. Класифікація архітектурних об'єктів з геральдичним декором. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 49, с. 215 – 224.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

5. **Shukatka M. S.**,¹ 2018a. Classification of heraldic compositions in the Lviv's architecture. *Przestrzeń i FORMA*, 33, p.83 – 92.

Статті в інших періодичних виданнях України

6. **Волошинець В. А.** та **Цюпа М. С.**, 2015б. Застосування термодинаміки для вивчення взаємодії компонентів повітря сучасних міст з вапняком. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць*, 7, с. 56-60.

7. **Цюпа М. С.**, 2015б. Герби в декоративному оздобленні замків Західної України. *Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць*, 7, с. 323-334.

8. **Tsiupa M. S.**, 2016a. Heraldic decorations of castles and palaces of Podillia and Naddniprianshchyna. *Current issues in research, conversation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles*, 8, Chelm – Lviv, p. 314 - 323.

9. **Tsiupa M. S.**, 2017с. Heraldic décor in the Europe Castles architecture. *Current issues in research, conversation and restoration of historic fortifications. Collection of scientific articles*, 9, Chelm – Lviv, p. 313 - 322.

Тези доповідей

10. **Цюпа М. С.**, 2017d. Геральдичні композиції із зображенням герба Львова в оздобленні фасадів будівель міста. *Тези доповідей молодіжної секції комісії архітектури та містобудування підготовані до участі в XXVIII науковій сесії Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 24 березня 2017р., с. 33.

11. **Шукатка М. С.**, 2018б. Способи розміщення геральдичного декору в архітектурі Львова. *Тези доповідей молодіжної секції комісії архітектури та містобудування підготовані до участі в XIX науковій сесії Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 28-29 березня 2018 р., с. 73.

АНОТАЦІЯ

Шукатка М. С. Геральдичний декор в архітектурі Львова кінця XVI – початку XXI ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерство освіти і науки України. Львів, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню геральдичного декору в архітектурі Львова. Геральдичний декор доповнює архітектурний образ будівлі і є важливим елементом композиції. У результаті натурних обстежень проведено інвентаризацію геральдичного декору на фасадах будівель. Досліджено збережені та втрачені зразки геральдичного декору в архітектурі Львова. Визначено основні типи будівель та види гербів, якими вони декорувались. Встановлено способи розміщення геральдичного декору в архітектурі. Проведено класифікацію елементів

¹ Прізвище Цюпа змінено на Шукатка згідно свідоцтва про шлюб № 318235 від 30.05.2017

геральдичного декору та їх поєднання в геральдичні композиції, а також стилістичний аналіз.

У роботі сформульовано принципи застосування геральдичного декору в архітектурі та рекомендації для реставрації. Визначено перспективи для подальших досліджень геральдичного декору в архітектурі.

Ключові слова: геральдичний декор, фасади будівель, архітектурний декор, герб.

АННОТАЦИЯ

Шукатка М. С. Геральдический декор в архитектуре Львова конца XVI - начала XXI в. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Национальный университет «Львовська політехніка» Министерства образования и науки Украины. Львов, 2018.

Диссертационная работа посвящена исследованию геральдического декора в архитектуре Львова. Геральдический декор дополняет архитектурный образ здания и является важным элементом композиции. В результате натурных обследований проведена инвентаризация геральдического декора на фасадах зданий. Исследованы сохраненные и утраченные образцы геральдического декора в архитектуре Львова. Определены основные типы зданий и виды гербов которыми они декорировались. Установлено восемь способов размещения геральдического декора в архитектуре. Проведена классификация элементов геральдического декора и их сочетания в геральдические композиции, а также стилистический анализ.

В работе сформулированы принципы применения геральдического декора в архитектуре и рекомендации для реставрации. Определены перспективы для дальнейших исследований геральдического декора в архитектуре.

Ключевые слова: геральдический декор, фасады зданий, архитектурный декор, герб.

ABSTRACT

Shukatka M.S. Heraldic decoration in the Lviv architecture the end of XVI - early XXI centuries. - On the rights of the manuscript.

Thesis for PhD in Architecture, specialty 18.00.01 – Architectural Theory, Architectural Monuments Restoration. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2018.

The thesis is devoted to the study of heraldic decoration in Lviv architecture. Architectural decoration is an integral part of the facade of the building and its composition. Heraldic decor complements the architectural image of the building and is an important part of the composition. This type of decor is an integral part of the visual historical-architectural identification in the public space of the city. It indicates the status of institutions, owners and building founders. The heraldic decoration carries an additional semantic load and serves as a marker on the facade of the building. It reflects the history of the city and the state, its role is more important than the usual architectural decoration. Heraldic decoration was explored only in historical works, heraldry, ornamental art and wasn't considered as a architectural component.

In the work was investigated literature about using of heraldic decor in the architecture of Europe, Ukraine and Lviv. In process of field studies 120 buildings in Lviv with heraldic décor were investigated and was created catalog of inventory cards.

Were analyzed retained and lost samples of heraldic decor. Objects with heraldic decoration were divided by function, based on the classification of buildings and structures. This separation allowed to identify the main types of buildings decorated with emblems and establishing a relationship between the type of building and the kind of heraldic decor. Types of heraldic decor are defined as: with state, urban, corporate, church and personal symbols.

Were identified eight ways of placing the heraldic decoration in architecture: first way – it tops up pediments, attics, porticoes, tongs; the second way - placed on the wall; the third way - placed above the entrance of the building; the fourth way- decorates the windows; the fifth way – in metal balconies fenced; the sixth way - decorates columns or pilasters; the seventh way - decorates the tower; the eighth way- in the facade sculpture.

Was investigated structure of the facades proportions decorated with heraldic decor. Heraldic figures are placed on shields of various shapes or arranged in frames and architectural elements. Heraldic compositions are divided into several groups: 1) heraldic figure is placed without a shield just on the sparse walls; 2) heraldic figure is placed in the framing; 3) heraldic figure is placed on a round shield or in the wreath; 4) heraldic figure placed on a shield without any décor; 5) heraldic figure is placed on a shield and is topped with a helmet or crown; 6) heraldic figure is placed on the mantle and is topped with a miter; 7) heraldic figure is placed on the shield and ornamented with floral decoration; 8) heraldic figure is placed on the shield ornamented with floral decoration, crown or helmet; 9) heraldic figure is located on a shield held by the supporters; 10) heraldic figure is placed on a shield with a crown which is held by the supporters.

Is carried out the stylistic analysis of the heraldic decoration on the building facades. Using of heraldic compositions as an element of the decor of the building depends on the style that dominated one or another period in the architecture of Lviv.

The paper formulates six principles of application of heraldic decoration in architecture: typological dependence, compositional unity, accentuation, semantic dependence, unity of form and content, stylistic subordination.

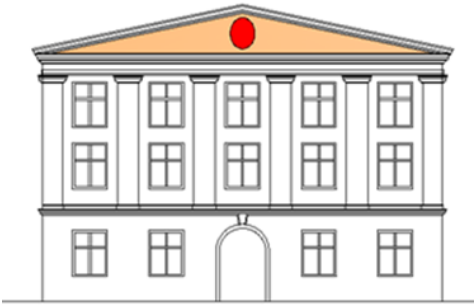
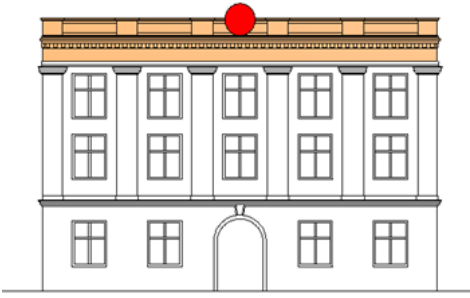
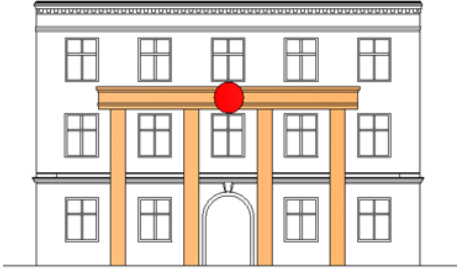
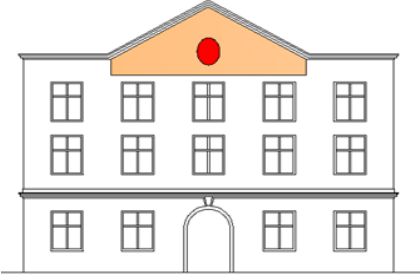
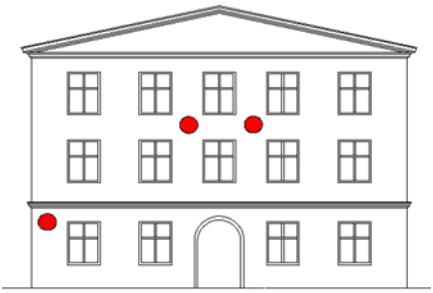
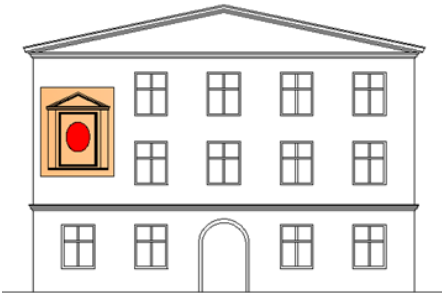
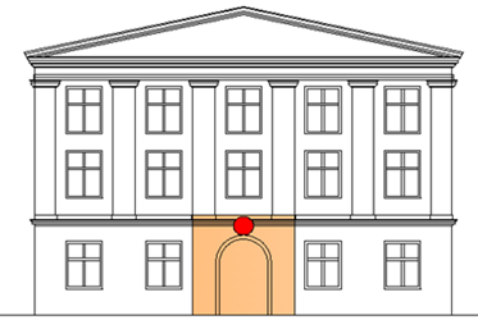
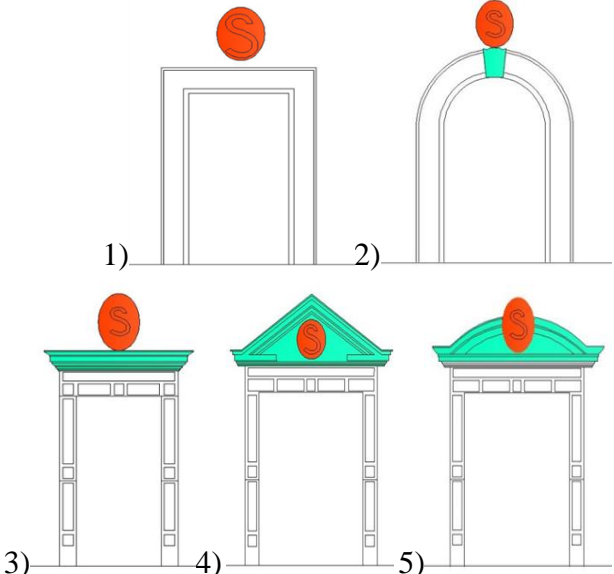
The state of conservation of heraldic decoration is investigated and the main causes of destruction of heraldic decoration are determined. Has been developed an algorithm for restoration on the example of three samples restoration of heraldic decoration. The stages of restoration of the heraldic decoration are defined: purification, polychromy study, desalination, biocide treatment, stone strengthening, gluing, addition and reproduction of lost elements, toning, hydrophobization.

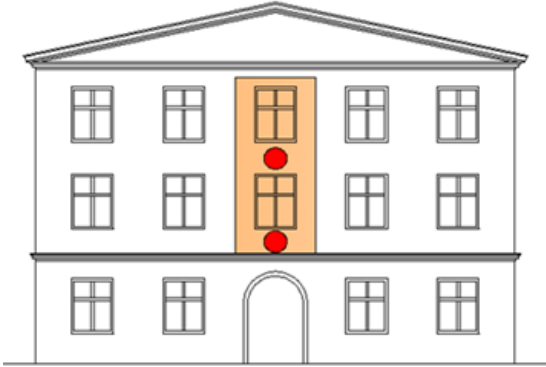
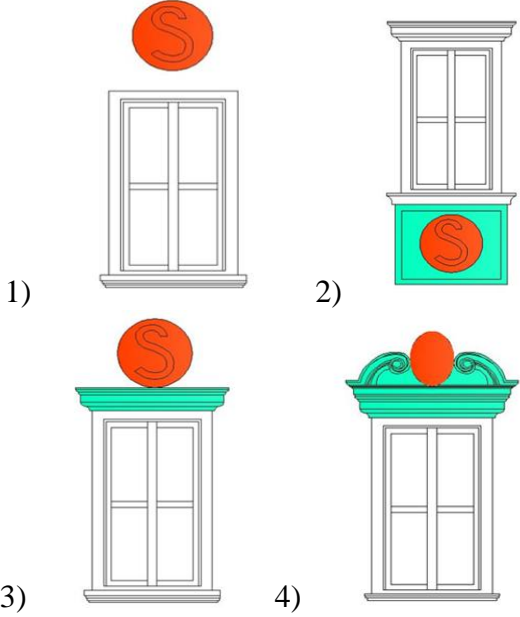
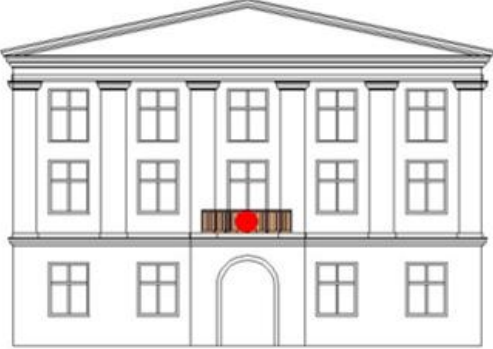
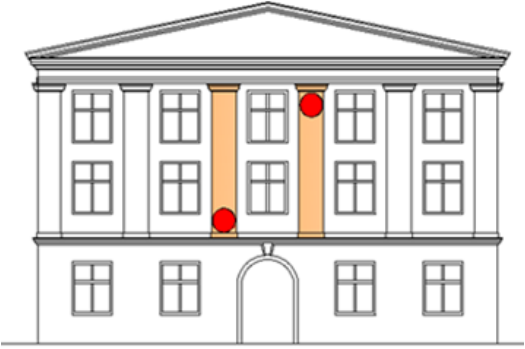
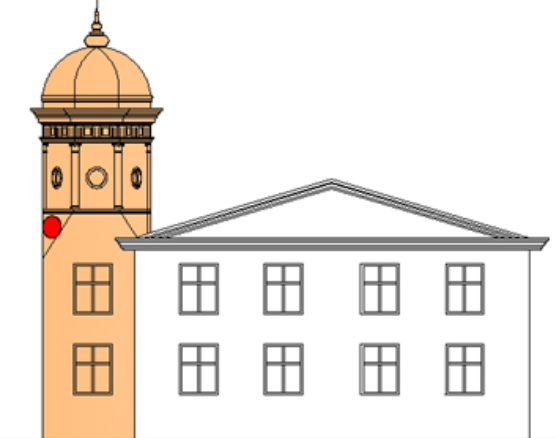
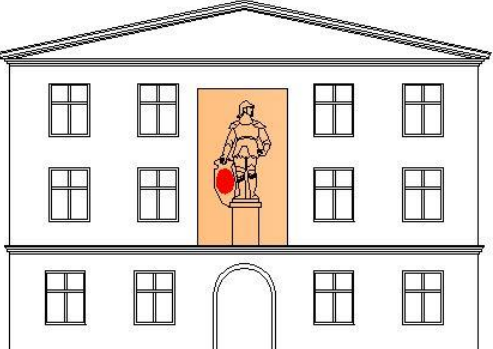
Are determined prospects for further study of heraldic decor in architecture. Was discovered that heraldic decoration in interior, memorial and sacred architecture, on small architectural forms in Lviv had not been investigated. It is proposed to create a "Lviv Magistrate Museum" where the dismantled heraldic decor will be stored. The study of emblem in the decoration of Ukraine castles is also promising.

Heraldic decoration is an integral element of buildings, since its application is followed during all periods of architectural formation of the city.

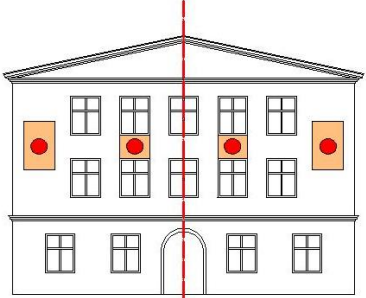
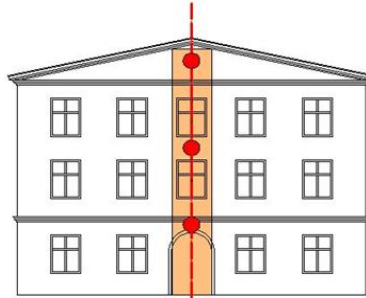
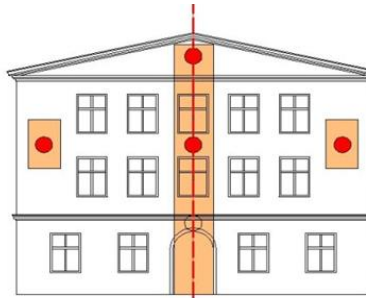

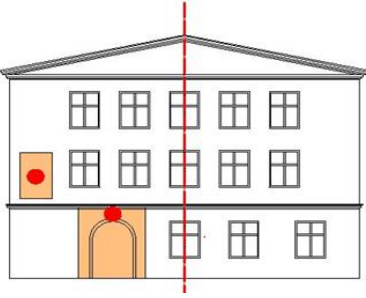
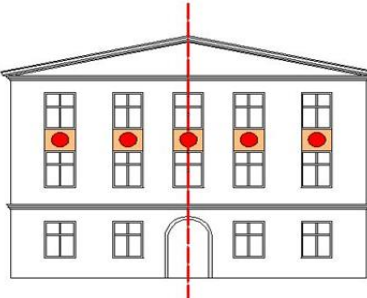

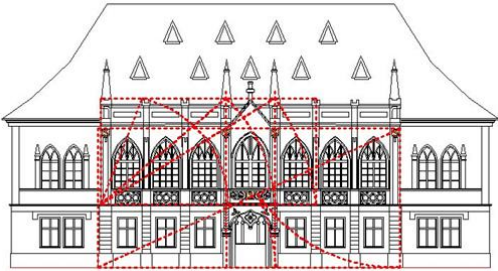
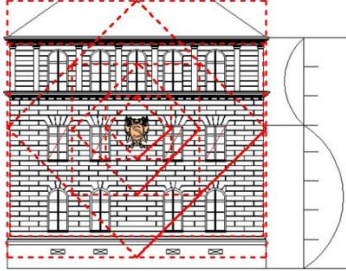
Key words: heraldic decoration, facades of buildings, architectural design, emblem.

Таблиця 1. Способи розміщення геральдичного декору в архітектурі.

I спосіб. Увінчення.	
 <p>Увінчення фронтонів</p>	 <p>Увінчення аттиків</p>
 <p>Увінчення портиків</p>	 <p>Увінчення щипці</p>
II спосіб. Розміщення на пряслі стіни.	
 <p>Розміщення на пряслі стіни без обрамування</p>	 <p>Розміщення на пряслі стіни в ніші або обрамуванні</p>
III спосіб. Розміщення над входом.	
 <p>1) над порталом; 2) на замковому камені; 3) поєднання з прямим сандриком порталу; 4) поєднання з трикутним сандриком; 5) поєднання з півциркульним сандриком.</p>	 <p>1) 2) 3) 4) 5)</p>

IV спосіб. Розміщення в оздобленні вікна.	
 <p data-bbox="164 663 667 804">1) над віконним обрамленням; 2) під віконним обрамленням; 3) поєднання з прямим сандриком; 4) поєднання з фігурним сандриком.</p>	
V спосіб. Розміщення в металевому огороженні балконів.	VI спосіб. Оздоблення колони чи пілястри.
	
VII спосіб. Оздоблення вежі.	VIII спосіб. Розміщення в скульптурному опорядженні фасаду.
	

Таблиця 2. Розміщення геральдичного декору підпорядковане засобам архітектурної композиції.

Симетричне розміщення	Розміщення на осі симетрії	Поєднання симетричного розміщення та на осі
		
 <p data-bbox="252 929 461 958">пл. Соборна 3а</p>	 <p data-bbox="691 929 900 958">пр. Свободи 20</p>	 <p data-bbox="1086 929 1385 958">вул. Університеська 1</p>
Асиметричне розміщення		Ритмічне розміщення
		
 <p data-bbox="220 1619 732 1648">вул. І. Федорова 6, вул. Богомольця 2</p>		 <p data-bbox="948 1619 1321 1648">вул. Листопадового Чину 6</p>
Пропорційне розміщення		
 <p data-bbox="304 2011 667 2085">Система золотого січення (вул. Пекарська 50а)</p>		 <p data-bbox="948 2011 1342 2085">Система вписаних квадратів (пр. Шевченка 9)</p>

Таблиця 3. Схеми поєднання елементів герба та архітектурних елементів в геральдичну композицію.

1. Геральдична фігура розміщена без щита на пряслі стіни.	2. Геральдична фігура розміщена в декоративному обрамуванні.		
	 пл. Музейна 1		 пл. Катедральна 1
3. Геральдична фігура розміщена на круглому щиті, диску чи вінку.	4. Геральдична фігура розміщена на щиті без декору.		
	 пл. Ринок 1		 вул. Вірменська 7
5. Геральдична фігура розміщена на щиті, який увінчаний короною чи шоломом.	6. Геральдична фігура або щит розміщені на мантиї та увінчані митрою.		
	 вул. Пекарська 50а		 пл. св. Юра 5
7. Геральдична фігура розміщена на щиті, який оздоблений рослинним декором.	8. Геральдична фігура розміщена на щиті, який оздоблений рослинним декором та короною.		
	 пр. Шевченка 9		 вул. Снопківська 47
9. Геральдична фігура розміщена на картуші, який тримають архітектурні щитотримачі.	10. Геральдична фігура розміщена на картуші, який тримають геральдичні щитотримачі.		
	 Пр. Свободи 28		 вул. Січ. Стрільців 2

